

BIJLAGE 4 ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

aeres milieu

ingenieursbureau voor bodem, archeologie, geohydrologie, ecologie

RAPPORT

Archeologisch bureau- en verkennend
veldonderzoek door middel van boringen
Oranjestraat 100 te Gilze
(gemeente Gilze en Rijen)

RAPPORT

Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek door middel van boringen Oranjestraat 100 - Gilze (gemeente Gilze en Rijen)

Aeres Milieu Projectnummer : AM23071
Status rapport : Concept (versie 1)
ISSN Nummer : 2214-5656
Datum : 10 oktober 2023

Opdrachtgever : Ordito
Postbus 94
5126 ZH Gilze

Opsteller rapport : J.M.L. van Boldrik MA. | drs. D. Hagens | drs. ing. N.J.W. van der Feest
Paraaf :

Redactie : drs. ing. N.J.W. van der Feest
Paraaf :

Vrijgave : drs. ing. N.J.W. van der Feest
Paraaf :

Aeres Milieu B.V.
Noordhoven 4
6042 NW ROERMOND
(t) 0475 – 320 000
e-mail: info@aeres-milieu.nl
www.aeres-milieu.nl

4002 + 4003

Disclaimer

Het onderzoek is op zorgvuldige wijze uitgevoerd volgens de algemeen gebruikelijke inzichten en methoden (opzet conform de geldende richtlijnen en protocollen).

Aeres Milieu accepteert op voorhand geen aansprakelijkheid voor maatregelen of mogelijke beslissingen die de opdrachtgever naar aanleiding van het door Aeres Milieu uitgevoerde onderzoek neemt. Tevens wordt opgemerkt dat Aeres Milieu voor het verkrijgen van de voor het bureau onderzoek noodzakelijke informatie (mede) afhankelijk is van externe bronnen. Voor Aeres Milieu is niet te verifiëren of deze bronnen altijd volledig en zonder fouten zijn. Hierdoor kan Aeres Milieu niet instaan voor de juistheid en volledigheid van de verzamelde historische informatie.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	4
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	6
1. INLEIDING	7
2. WERKWIJZE	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Verkennend veldonderzoek door middel van boringen	11
3. BUREAUONDERZOEK	13
3.1 Landschappelijke situatie - geomorfologie	13
3.2 Landschappelijke situatie - bodem	14
3.3 Bewoningsgeschiedenis – historisch overzicht	15
3.4 Bewoningsgeschiedenis – archeologische waarden	17
3.5 Bewoningsgeschiedenis – historisch kaartmateriaal	21
4. VERWACHTINGSMODEL	24
5. VELDWERKZAAMHEDEN	26
5.1 Algemeen	26
5.2 Fysisch geografische beschrijving van de bodemopbouw en interpretatie	27
5.3 Archeologische indicatoren	27
6. CONCLUSIE	28
6.1 Algemeen	28
6.2 Beantwoording onderzoeksvragen	28
7. AANBEVELINGEN	29
LITERATUURLIJST	30

Bijlagen:

- 1 Topografische ligging onderzoeksgebied
- 2 Boorpuntenkaart (overgenomen uit AM13149)
- 3 Archeologische gegevens cf. Archis 3
- 4 Archeologische Beleidskaart gemeente Gilze en Rijen
- 5 Overzicht geomorfologische kaart
- 6 Overzicht bodemkaart
- 7 Reliëfkaart
- 8 Boorkernbeschrijvingen (overgenomen uit AM13149)

SAMENVATTING

Op 16 juli 2013 en april 2023 is door Aeres Milieu een archeologisch bureau- en verkennend booronderzoek uitgevoerd aan de Oranjestraat 100 (gemeente Gilze en Rijen). De aanleiding voor het laten uitvoeren van dit bodemonderzoek betreft een (her)ontwikkeling ten behoeve van woningbouw. Binnen het plangebied worden twee woningen gebouwd. De diepte van de toekomstige bodemverstoring is op dit moment onbekend, maar uitgaande van een standaard funderingsdiepte zonder onderkeldering, zal de bodemverstoring tot ten minste 80 centimeter (vorstvrije diepte) beneden maaiveld reiken.

De onderzoekslocatie ligt volgens de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Gilze en Rijen in een zone met een hoge archeologische verwachting (Categorie 4). Voor deze zone geldt een onderzoeksplicht bij bodemingrepen met een oppervlakte groter dan 500 m² en een verstoringsdiepte vanaf 40 centimeter onder maaiveld. De gemeente heeft middels deze kaart aangegeven dat er een archeologische onderzoeksplicht geldt.

Voor de onderzoekslocatie is in juli 2013 reeds een archeologisch bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek uitgevoerd. (Aeres Milieu rapport AM13149).¹ Dit rapport is volgens de gegevens nooit door de bevoegde overheid (gemeente Gilze en Rijen) getoetst. Aangezien de twee-jaarstermijn was afgelopen (meldingsplicht in de archeologische database Archis3), is de conceptversie van het betreffende rapport in Archis3 geüpload. In onderhavig rapport is het archeologisch bureauonderzoek geactualiseerd naar de vigerende richtlijnen. Hierbij zijn de resultaten van het verkennend booronderzoek uit 2013 verwerkt in het veldwerkdeel.

Het plangebied ligt hoog op de westelijke rand van een dekzandplateau. Op circa 700 meter ten zuidwesten van het plangebied ligt een dalvormige laagte. De overgangszones van de hoge zandgronden naar de beekdalen zullen aantrekkelijke bewoningslocaties zijn geweest voor jager-verzamelaars. Op basis hiervan geldt voor het plangebied een middelhoge verwachting voor de periode laat-paleolithicum tot en met het mesolithicum. Het plangebied ligt hoog in het landschap en zal ook voor landbouwende samenlevingen een aantrekkelijke vestigingslocatie zijn geweest. Ondanks dat weinig vondsten uit deze perioden zijn aangetroffen, geldt op basis hiervan een hoge verwachting voor zowel nederzettingsresten uit de periode neolithicum tot en met de bronstijd als voor nederzettingsresten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd en vroege middeleeuwen. Het plangebied ligt aan de Oranjestraat, westelijk van de dorpskern van Gilze. Het maakte sinds tenminste het begin van de 19^e eeuw deel uit van de bouwlandvelden gelegen nabij het dorp. Het plangebied is altijd onbebouwd gebleven. De eerste bebouwing aangrenzend aan het plangebied wordt medio 20^e eeuw gerealiseerd. Voor het plangebied geldt een middelhoge verwachting voor nederzettingsresten uit de periode vanaf de late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd.

Op basis van het uitgevoerd verkennend veldonderzoek middels boringen kan worden gesteld dat het plangebied is verstoord tot minimaal in de top van de C-horizont. De oorspronkelijke bodemopbouw is verdwenen en volledig opgenomen in de bovenliggende ploeglaag. Er zijn nergens resten aangetroffen van een inspoelingshorizont (B-horizont) of van een bovenliggende uitspoelingshorizont (E-horizont). De archeologische verwachting voor alle perioden wordt op basis van de resultaten en deze gegevens naar laag gezet.

Voor het plangebied wordt om bovenstaande redenen geen archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk geacht.

¹ Van der Feest, Conradi en Cohen Stuart 2013 (Aeres Milieu rapport AM13149).

De resultaten van dit onderzoek dienen getoetst te worden door de bevoegde overheid (gemeente Gilze en Rijen), die op basis van het uitgebrachte advies een besluit zal nemen. Wij willen de opdrachtgever erop wijzen dat dit selectieadvies nog niet betekent dat er al bodemverstorende activiteiten of daarop voorbereidende activiteiten kunnen worden ondernomen.

Het uitgevoerde onderzoek is verricht conform de gestelde eisen en gebruikelijke methoden. Het onderzoek is gericht op het inzichtelijk maken van de toestand van het bodemarchief. Hiermee kan de beschadiging, dan wel vernietiging, als gevolg van de voorgenomen verstoring van een mogelijk aanwezig bodemarchief tot een minimum worden beperkt. Echter, kan door de aard van het onderzoek, dat steekproefsgewijs verloopt, niet volledig worden uitgesloten dat er archeologische resten aan- of afwezig zullen zijn. Als gevolg hiervan, is bij het aantreffen van archeologische resten, conform de Erfgoedwet van 2016, artikel 5.10 (Archeologische toevalsvondst) en 5.11 (Waarneming), een meldingsplicht van toepassing.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Administratieve gegevens onderzoekgebied	
Projectnaam	AM23071
OM-nummer	2412239100
Soort onderzoek	Bureau- en verkennend veldonderzoek d.m.v. boringen
Provincie	Noord-Brabant
Gemeente	Gilze en Rijen
Plaats	Gilze
Adres	Oranjestraat 100 te Gilze
Toponiem	Oranjestraat 100
Kadastrale registratie	Gilze, sectie L, nummers 3693 tot en met 3701 en 3703
x, y-coördinaten	Centrum: 123.322; 394.985
	NW: 123.311; 395.033
	NO: 123.351; 395.026
	ZW: 123.332; 394.936
	ZO: 123.294; 394.942
Aanleiding onderzoek	Bestemmingsplanwijziging
Oppervlakte plangebied	Circa 3.225 m ²
Huidig grondgebruik	Weiland
Opdrachtgever	Ordito
Bevoegde overheid	Gemeente Gilze en Rijen
Archeologisch adviseur	Mw. drs. L. Weterings-Korthorst (Regio West-Brabant)
Opslag documentatie en materiaal	N.v.t./Noordhoven 4 te Roermond tot deponering bij provinciaal depot te 's-Hertogenbosch /E-depot
Datum uitvoering veldwerk	16 juli 2023

1. INLEIDING

In opdracht van Ordito heeft Aeres Milieu een archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek, d.m.v. boringen uitgevoerd op de locatie:

Adres onderzoekslocatie	: Oranjestraat 100 te Gilze
Gemeente	: Gilze en Rijen
Oppervlakte	: Circa 3.225 m ²
Huidig gebruik van de locatie	: Weiland
Toekomstig gebruik	: Woningbouw

Dit archeologische onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de BRL SIKB 4000 (protocol 4002 en 4003), KNA 4.1. Het archeologische onderzoek bestaat uit een bureauonderzoek naar de historie en bodemgesteldheid van de onderzoekslocatie. Aanvullend hierop is een verkennend veldonderzoek d.m.v. boringen op het perceel uitgevoerd. De werkzaamheden in het veld zijn uitgevoerd onder leiding van een senior KNA-prospecteur.

Aanleiding

De aanleiding voor het laten uitvoeren van dit bodemonderzoek betreft een (her)ontwikkeling ten behoeve van woningbouw. Binnen het plangebied worden twee woningen gebouwd (Figuur 1). De diepte van de toekomstige bodemverstoring is op dit moment onbekend, maar uitgaande van een standaard funderingsdiepte zonder onderkeldering, zal de bodemverstoring tot ten minste 80 centimeter (vorstvrije diepte) beneden maaiveld reiken. De verwachting is dan ook dat bij het uitgraven van de bouwputten, ten behoeve van de voorgenomen nieuwbouw, de bodem tot in het archeologische niveau verstoord zal worden en eventueel aanwezige archeologische waarden daardoor verloren zullen gaan.

De onderzoekslocatie ligt volgens de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Gilze en Rijen in een zone met een hoge archeologische verwachting (Categorie 4). Voor deze zone geldt een onderzoeksplicht bij bodemingrepen met een oppervlakte groter dan 500 m² en een verstoringsdiepte vanaf 40 centimeter onder maaiveld. De gemeente heeft middels deze kaart aangegeven dat er een archeologische onderzoeksplicht geldt (Bijlage 4).²

Archeologisch onderzoek 2013

Onderhavig archeologisch onderzoek betreft een actualisatie van een in 2013 uitgevoerd archeologisch onderzoek. Voor de onderzoekslocatie is in juli 2013 reeds een archeologisch bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek uitgevoerd. (Aeres Milieu rapport AM13149).³ Dit rapport door de bevoegde overheid (gemeente Gilze en Rijen) getoetst en er is een afwijkend selectiebesluit genomen:

“Het advies betreffende het selectiebesluit is om niet in te stemmen met het advies van Aeres milieu maar om een vervolgonderzoek uit te laten uitvoeren in de vorm van een proefsleuvenonderzoek en de volgende stap te nemen in de Archeologische Monumentenzorg. Het uitgevoerde verkennende booronderzoek heeft aangetoond dat er een AC profiel binnen het plangebied aanwezig is.

2 SRE Milieudienst (huidige Omgevingsdienst Zuidoost Brabant) 2010, Bijlage 5: Beleidskaart gemeente Gilze en Rijen.

3 Van der Feest, Conradi en Cohen Stuart 2013 (Aeres Milieu rapport AM13149).

Onze ervaring leert dat op dit soort locaties sedentaire vindplaatsen vanaf de prehistorie, goed bewaard kunnen zijn gebleven, zeker de wat diepere sporen betreft. Vindplaatsen van jagers/verzamelaars zijn vaak niet meer aanwezig door de kwetsbaarheid van de archeologische vindplaats. De hoge verwachting vanaf de Bronstijd tot de Romeinse tijd uit het bureauonderzoek dient daarom gehandhaafd en vervolgens getoetst te worden middels een proefsleuvenonderzoek.”⁴

In onderhavig rapport is het archeologisch bureauonderzoek geactualiseerd naar de vigerende richtlijnen van de BRL SIKB 4000 en de KNA 4.1 (Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie). Hierbij zijn de resultaten van het verkennend booronderzoek uit 2013 verwerkt in het veldwerkdeel.

Doel

Het doel van het archeologische bureauonderzoek is het opstellen van een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel voor de locatie. Dit verwachtingsmodel wordt op basis van historische kaarten en bekende landschappelijke en archeologische gegevens gevormd. Dit verwachtingsmodel zal vervolgens leiden tot een aanbeveling over het behoud *in-situ* of eventueel vervolgonderzoek.

Het doel van het aansluitende verkennend booronderzoek is het toetsen van het in het bureauonderzoek opgestelde verwachtingsmodel.

Specifiek voor de onderzoekslocatie Oranjestraat 100 te Gilze zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- Is er sprake van stratigrafische lagen die potentieel archeologische waarden kunnen bevatten?
- In hoeverre zijn deze lagen intact en hoe reflecteert dit de kwaliteit van de mogelijk aanwezige archeologische resten?
- Wat is de diepteligging van mogelijke archeologische resten en wat is de daadwerkelijke bedreiging van deze resten door de voorgenomen bodemingrepen?

Plangebied

Het plangebied (Figuur 2) is gelegen aan de westelijke rand van de bebouwde kom van Gilze. Het perceel is momenteel als weiland in gebruik. Het zuiden van het plangebied wordt begrensd door de Oranjestraat. In het oosten en westen wordt het plangebied begrensd door woningen met tuin (Oranjestraat huisnummers 98 en 110). In het net noorden wordt het plangebied begrensd door de tuin van woning aan de Pastoor van Herckstraat 31.

⁴ Bevoegde overheid (gemeente Gilze-Rijen) 2017.

Figuur 1. Toekomstige plannen binnen het plangebied. Het plangebied is aangegeven met het rode kader (Bron: Opdrachtgever 13-03-2023).

Figuur 2. Topografische ligging van het plangebied. Het plangebied is aangegeven met het rode kader. (Bron: PDOK-viewer).

2. WERKWIJZE

2.1 Inleiding

Bij het uitvoeren van het bureauonderzoek is gebruik gemaakt van verschillende bronnen. Deze bronnen geven inzicht in bekende, of te verwachten, archeologische resten binnen het onderzoeksgebied. Daarnaast zijn deze bronnen van belang voor het opstellen van de landschapsgenese.

Archeologische bronnen

- Archeologische Monumentenkaart (AMK)
- Archeologisch Informatiesysteem (Archis3)
- Archeologische Verwachtingskaart van de gemeente Gilze-Rijen
- Archeologische Beleidskaart van de gemeente Gilze-Rijen
- Specifieke lokale informatie (heemkundekring, amateurarcheologen)

Bodem- en geomorfologische kaarten

- Bodemkaart (Alterra)
- Geomorfologische kaart (Alterra, uit Archis3)
- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN3)

Historische kaarten

- Historisch kadastraal minuutplan (1800-1832)
- Historische topografische en militaire kaarten (1830 tot 1978)
- Moderne topografische kaart (tot 2022)

De Heemkundekring Molenheide, is in 2013 per e-mail gecontacteerd met de vraag met de vraag om aanvullende informatie betreffende het plangebied. Tot op heden is hierop nog geen reactie ontvangen.

2.2 Verkennend veldonderzoek door middel van boringen

Aan de hand van het Plan van Aanpak (PvA) en de Leidraad Inventariserend Veldonderzoek⁵ wordt een verkennend booronderzoek met een boordichtheid van zes boringen per hectare uitgevoerd. Het onderzoek is verkennend voor alle perioden. Het plangebied heeft een oppervlakte van circa 3.225 m². Bij het verkennend veldonderzoek zal daarom uitgegaan worden van zes boringen welke gelijkmatig over het plangebied worden verdeeld, zie Bijlage 2.

De boorlocaties worden uitgezet ten opzichte van de hoekpunten van de perceelsgrenzen, straten, en aanwezige bebouwing. Vervolgens wordt de hoogte van deze punten bepaald met het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). Alle boringen worden gezet met een Edelmanboor met een boorkop van zeven centimeter en de boorkernen worden beschreven conform de ASB (Archeologische Standaard Boorbeschrijving 5.2), zie Bijlage 8.

⁵ Tol et al. 2012.

Hoewel niet het doel van een verkennend onderzoek, zal worden gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren zoals fragmenten keramiek, fosfaatvlekken, houtskoolresten, en verbrande leem. Om deze reden worden de opgeboorde monsters, waar nodig, verbrokken.

3. BUREAUONDERZOEK

3.1 Landschappelijke situatie - geomorfologie

De omgeving van het plangebied ligt in het Kempisch zandgebied.⁶ Het plangebied ligt op de Gordel van Sterksel⁷ ten (noord)westen van de breuk van Vessem en de Gilze-Rijenbreuk. De Gordel van Sterksel is een hooggelegen rug met Rijn- en Maasafzettingen uit het Midden-Pleistoceen, bestaande uit zand, grind, keien en klei.⁸ Ten oosten van de Gordel van Sterksel ligt de Roerdalslenk, een dalingsgebied waar de oude afzettingen diep zijn weggezakt en in de loop van de tijd zijn afgedekt met dikke pakketten jongere afzettingen. De ondergrond in Gilze bestaat uit de Formatie van Sterksel.

Het huidige landschap is in de laatste ijstijd (Weichselien; circa 115.000 – 11.700 jaar geleden) voor een groot deel gevormd. Er ontstond een steeds kouder en droger klimaat.⁹ In deze periode (circa 115.000 – 11.700 jaar geleden) breidde het landijs zich sterk uit in Europa. Gedurende het grootste deel van het Weichselien was de bodem bevroren. Tijdens perioden dat er sprake was van dooi, werd door sneeuwmelt- en regenwater veel sediment verspoeld, waarbij fluvioperiglaciale afzettingen zijn gevormd en dalen ontstonden. De fluvioperiglaciale afzettingen zijn zeer divers in textuur. Ze bestaan uit fijn en grof zand, soms met grind, leemlagen en plantenresten en worden tot de Formatie van Bortel gerekend.¹⁰

De fluvioperiglaciale afzettingen zijn later bedekt geraakt met dekzand. In de koudste en droogste perioden van het Weichselien, met name tijdens het Laat-Pleniglaciaal (circa 26.000 – 14.700 jaar geleden) en in sommige perioden van het Laat-Glaciaal (circa 14.700 – 11.700 jaar geleden), is de vegetatie grotendeels verdwenen, waardoor op grote schaal verstuiving optrad. Hierbij werd dekzand afgezet.¹¹ Dit dekzand is kalkloos, fijnkorrelig (150 – 210 µm) en arm aan grind. Het dekzand wordt tot het Laagpakket van Wierden van de Formatie van Bortel gerekend. Het reliëf dat tijdens de dekzandafzetting is ontstaan, wordt gekenmerkt door vlaktes met depressies en dekzandruggen of dekzandkoppen.

Het klimaat werd tijdens het Holoceen warmer en vochtiger. Door het warmere klimaat smolten de in het Weichselien gevormde ijskappen en steeg de relatieve zeespiegel snel. Als gevolg van de snelle relatieve zeespiegelstijging in het Atlanticum (8.000 – 5.000 jaar geleden), vond er veenvorming plaats op het dekzand. Aanvankelijk vond veenvorming met name plaats in de lagere delen, zoals beekdalen. Omstreeks 600 voor Chr. raakten grote delen van West-Brabant bedekt met veen.¹² Volgens de Turfdatabank van de provincie Antwerpen en Palaeogeografische kaarten van Nederland heeft in de omgeving van Gilze, met name ter hoogte van Rijen, ook veenvorming plaatsgevonden.¹³ Het is niet bekend of er ook veenvorming in het plangebied heeft plaatsgevonden. Vanaf de late middeleeuwen (tussen 1250 – 1750 na Chr.) is het veen afgegraven ten behoeve van turfwinning. Hierdoor zijn de oudere dekzanden en terrasafzettingen weer aan het maaiveld komen te liggen. Of turfwinning ook daadwerkelijk in het plangebied plaatsvond is niet bekend.

⁶ Rensink et al., 2016, 72.

⁷ NAR 52 2016, 40.

⁸ Berckvens, Bosman, Leenders en Schotten 2010, 17-18; Tebbens 2016, 40-41.

⁹ Berendsen 2008, 183.

¹⁰ Berendsen 2008, 189.

¹¹ Berendsen 2004, 190.

¹² Leenders 2013, 14.

¹³ www.provincieantwerpen.be, Vos en de Vries, 2013.

Volgens de geomorfologische kaart van Nederland (Bijlage 5) ligt het plangebied op een dekzandplateau (code 4F51yc) dat westelijk overgaat in een dekzandrug al dan niet met oud bouwlanddek (code 3B53yc). De wijdere omgeving ten noorden en westen van het plangebied bestaat uit terrasafzettingsswelingen (code 3L41d) met daarin de genoemde dekzandruggen. Het dekzandplateau is op het AHN herkenbaar als een hoger gelegen gebied (Bijlage 7). Het plangebied ligt hoog op de westelijke rand van het hoger gelegen dekzandplateau.

3.2 Landschappelijke situatie - bodem

Op de bodemkaart (Bijlage 6) ligt het noordelijke deel van het plangebied binnen een zone waar looppodzolgronden (code cY23) worden verwacht. Het zuidelijke deel is niet gekarteerd vanwege de ligging in de bebouwde kom. Op circa 115 meter ten zuiden van het plangebied komen hoge zwarte enkeerdgronden gevormd in lemig fijn zand (code zEZ23) voor.

Looppodzolgronden

Looppodzolgronden zijn gronden die behoren tot de moderpodzolen. Deze gronden komen voornamelijk voor in lemig fijn zand in goed ontwaterde gebieden met een dichte vegetatie.¹⁴ Het gaat om vrij oude cultuurgronden met een opgebracht dek dat afkomstig is van materiaal uit een potstal. Ze bevatten een humushoudende bovengrond met een dikte van 40-45 cm, waarvan de bovenste 20-25 cm donker grijsbruin van kleur is. De rest van het humushoudende dek heeft een grijsbruine kleur. De B-horizont is geelbruin en gaat geleidelijk over in een gele of lichtgele C-horizont. Deze C-horizont bevat soms roetsbandjes en/of roestvlekjes.¹⁵

Enkeerdgronden

Bij enkeerdgronden is sprake van een eerdlaag of plaggendek. Dit (plaggen)dek is ontstaan doordat in sommige gevallen al vanaf de late middeleeuwen op grote schaal het systeem van potstalbemesting werd toegepast. Om de grond vruchtbaarder te maken, werden plaggen met de mest van het vee vermengd en op de akkers uitgespreid. In de loop der tijd is hierdoor een plaggendek op de oorspronkelijke bodem ontstaan. De totale dikte van het plaggendek is bij de enkeerdgronden meer dan 50 cm. De bouwvoor (Aap-horizont) is grijsbruin tot zwart van kleur. Hieronder liggen oudere niveaus/lagen van het plaggendek (Aa-horizont), die meestal wat lichter van kleur zijn. Dergelijke cultuurdekken kunnen een beschermende werking hebben voor de potentieel aanwezige archeologische lagen.

De hoge enkeerdgronden betreffen de oudste opgehoogde gronden, die over het algemeen op de hogere dekzanden liggen. De lage enkeerdgronden werden pas later in gebruik genomen vanwege de lagere ligging in het beekdal. Door de hogere grondwaterstand was de sterke ophoging met plaggen niet alleen noodzakelijk voor de bemesting maar ook om de nattere gronden toegankelijk te maken.

De kans bestaat dat er onder het plaggendek nog een restant van het oorspronkelijke bodemprofiel wordt aangetroffen. Dit hoeft echter niet zo te zijn zoals vaker blijkt bij archeologisch onderzoek in bijvoorbeeld het oosten van Brabant. Indien sprake is geweest van een snelle ophoging, dan zou men onder het plaggendek nog een intacte A-horizont kunnen vinden.

¹⁴ van Dijk, 2007, 30, RAAP-rapport 1473.

¹⁵ Stiboka 1968, 56.

Deze laag onderscheidt zich door een hoger humusgehalte en een meer donkere kleur. Echter, door verploeging zijn vaak de oorspronkelijke A- en E-horizont meestal reeds opgenomen in het plaggendek.

Indien de oorspronkelijke bodem bestaat uit een podzolbodem kunnen op een dieper niveau nog (restanten van) een B- en/of BC- horizont voorkomen.

Grondwatertrap

De mogelijk aanwezige gronden worden gekenmerkt door een gemiddeld lage grondwaterstand, te weten grondwatertrap VI en VII. Dit zijn de gemiddelde grondwaterstanden die op de bodemkaart staan aangegeven. Bij een grondwatertrap VI ligt de gemiddeld hoogste grondwaterstand tussen de 40 en 80 cm beneden maaiveld ligt en gemiddeld laagste grondwaterstand ligt dieper dan 120 cm beneden maaiveld. Bij een grondwatertrap VII ligt de gemiddeld hoogste grondwaterstand tussen de 80 en 140 cm beneden maaiveld ligt en gemiddeld laagste grondwaterstand ligt dieper dan 160 cm beneden maaiveld. Deze lage grondwaterstand zorgt voor slechte bewaringsomstandigheden voor eventuele organische resten.

3.3 Bewoningsgeschiedenis – historisch overzicht

De bestudeerde en beschikbare bronnen hebben het volgende beeld kunnen schetsen over de geschiedenis van Gilze.

De nederzetting Gilze is mogelijk in de Karolingische periode ontstaan als een domeinakkerdorp langs de rivier de Grote Lei. Dit domein of hof bestond uit een enkele boerderijen, waarschijnlijk bestaande uit een hoofdhoeve/hoofdhof met enkele randhoeven.

De eerste vermelding van Gilze zou uit het jaar 992 stammen. In een oorkonde (schenkingsakte) is sprake van *villa Gilisia*. Dit 'domein van Gilze' is onderdeel van enkele goederen die in het bezit waren van graaf Ansfried en Hereswint, vrouwe van Strijen. Deze goederen werden geschonken aan de door hun gestichte abdij van Thorn.¹⁶ Aangezien het jaar 992 staat vermeld in een latere kopie uit de periode 1012-1018 en het origineel niet (meer) bestaat, is niet met zekerheid te zeggen of er daadwerkelijk ooit een document uit dat jaar heeft bestaan.¹⁷ De herkomst van de plaatsnaam is niet duidelijk. Mogelijk verwijst het voorvoegsel *gil* naar 'scheur' of 'geul' (vochtige inzinking, moeras) en is het achtervoegsel een verbastering van *isa*, 'stromend water'. Een andere verklaring is *gislo*, dat een samentrekking is van *gisil* (twijg) en *lo* (bos).¹⁸

Binnen het domein zal omstreeks het jaar 1000 waarschijnlijk een kleine houten zaalkerk hebben gestaan. Waarschijnlijk bevond dit hof zich ter plaatse of direct bij de locatie van de huidige kerk aan de Kerkstraat. De locatie staat bekend als het Kerckhoff (zie Figuur 2).¹⁹

Direct ten zuidwesten van de kerk bevond zich een locatie die als 'hofstad' bekend stond.²⁰ De dorpskerk werd voor het eerst genoemd in 1235.²¹ Waarschijnlijk zal deze zijn gebouwd op de locatie van de oorspronkelijke zaalkerk. De huidige Sint Petrus Bandenkerk werd in 1617 gebouwd als vervanging van de laatmiddeleeuwse kerk.²²

¹⁶ Brekelmans 1992, 13; De Vet 1992, 183.

¹⁷ Brekelmans 1992, 17; Berkvens, Bosman, Leenders en Schotten 2010, 43.

¹⁸ Van Berkel en Samplonius 2006, 151.

¹⁹ Berkvens, Bosman, Leenders en Schotten 2010, 26 en 49-50.

²⁰ Berkvens, Bosman, Leenders en Schotten 2010, 43.

²¹ Brekelmans 1992, 33.

²² www.bhic.nl.

Figuur 3: De wijken/buurt in Gilze. Het plangebied, aangegeven met de rode cirkel, maakt onderdeel uit van het veld Strijpakker (Bron: De Vet 1992, 184).

De dorpskern van Gilze ontstond op een hooggelegen dekzandrug of dekzandplateau. Het centrum wordt gevormd door de zone rondom de kerk (Kerkstraat), ten noordwesten van het plangebied evenals de huidige Raadhuisstraat en de Heuvel, een driehoekig plein. Bij de Heuvel kwamen meerdere wegen samen, zoals de al genoemde Raadhuisstraat en het verlengde de Oranjestraat en ook de Aalstraat en de Molenstraat.

Dergelijke driehoekige pleinen zijn een typisch Brabants fenomeen en zijn vaak nog als zodanig te herkennen in veel Brabantse steden en dorpen.²³ Ze staan bekend als herdgangen (ook wel heuvel, plaatse of laar genoemd) en worden gekenmerkt door een centraal gelegen driehoekig plein waar deze wegen samenkamen en waar het vee werd verzameld bij een drinkpoel. Langs de wegen ontstond agrarische bebouwing.²⁴

In de middeleeuwen was Gilze in bezit van de Heer van Breda en was het onderdeel van het Land van Breda. Deze stelde in de 14^e eeuw een schepenbank in Gilze in, bestaande uit een schout en een aantal schepenen. Zij waren verantwoordelijk voor het bestuur en civielrechtelijke zaken.²⁵

Gedurende de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) ondervond Gilze net als veel andere dorpen in West-Brabant veel schade als gevolg van brandstichtingen en plundering. In 1672 ondervond het dorp overlast door binnentrekkende Franse legereenheden en in 1762 werd brandgesticht in de pas gebouwde schuurkerk dat oversloeg op nabijgelegen huizen.²⁶

Vanaf de 12^e eeuw werden de drassige beekdalgronden tot hooiland in ontginning gebracht en werden ook de omringende woeste gronden deels in ontginning gebracht om in gebruik te worden genomen als bouwland en weiland (zie ook figuur 2). Deze agrarische gronden lagen als een krans om het dorp heen.

²³ www.thuisinbrabant.nl.

²⁴ De Vet 1992, 232-236.

²⁵ www.heemkringmolenheide.nl; Berkvens, Bosman, Leenders en Schotten 2010, 46-47.

²⁶ De Vet 1992, 192.

Rondom de ontgonnen delen land lagen tot in het begin van de 20^e eeuw de heidegronden van onder andere de Groote Heide, de Gilzensche Heide en Rielsche Heide, respectievelijk ten zuidwesten, zuiden en oosten van de dorpskern van Gilze.²⁷ Tegenwoordig bevinden zich hier het Prinsenbosch en de Chaamsche bossen.

Gilze werd tijdens de Tweede Wereldoorlog zwaar getroffen. De vliegvelden Molenheide en Nerhoven werden door de Duitsers samengevoegd tot één groot vliegveld Fliegerhorst Gilze-Rijen (de latere vliegbasis Gilze-Rijen). Door het belang en de grootte van dit vliegveld en de dichtbij de bebouwde kom gelegen hangars en opslagplaatsen, werd het regelmatig gebombardeerd, waar Gilze en het noordelijker gelegen Hulten veel onder te lijden hadden.²⁸ In 1944 werd het dorp door de Duitsers voor een aanzienlijk deel verwoest. Onder andere werden de kerktoeren, het raadhuis, twee molens, de watertoren en een groot aantal huizen opgeblazen.²⁹

Gedurende de oorlogsjaren zijn ook tientallen vliegtuigen neergestort in en rondom Gilze. Het gaat daarbij nagenoeg geheel om gebieden ten noordwesten, westen en zuidwesten van de dorpskern.³⁰ Om die reden kan niet worden uitgesloten dat in of direct rondom het plangebied oorlog gerelateerde verwoestingen of crashes hebben plaatsgevonden.

Er is echter geen concrete verwachting dat binnen het plangebied een risico bestaat op niet gesprongen explosieven (NGE). Om risico's uit te sluiten zou een historisch onderzoek kunnen worden uitgevoerd door een hiervoor erkend bureau volgens de vigerende richtlijnen van de WSCS-OCE.

3.4 Bewoningsgeschiedenis – archeologische waarden

Op de leidende Archeologische Verwachtingskaart / Beleidskaart van de gemeente Gilze en Rijen geldt voor het plangebied een hoge archeologische verwachting: Beleidscategorie 4 (Bijlage 4).³¹

In de omgeving van het plangebied (binnen een straal van 500 meter) is volgens de gegevens uit Archis3 één archeologisch monument en zijn meerdere archeologische waarnemingen en onderzoeksmeldingen bekend (Bijlage 3 en Tabel 1).

Monumentnummer 16837

Op circa 350 meter ten oosten van het plangebied ligt een terrein met hoge archeologische waarde. Het betreft de oude dorpskern van Gilze. Middeleeuwse bewoning voor 1250. Op de AMK-Noord Brabant zijn historische stads- en dorpskernen en clusters oude bebouwing als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen of steden kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op 16e -eeuwse (Van Deventer) en vroeg 20e -eeuwse kaarten (Bonnebladen). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van vroegmoderne en waarschijnlijk ook van Laat Middeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn. Bedacht dient echter te worden dat de bewoning in de Vroege en Volle Middeleeuwen (tot circa 1300 AD) een meer dynamisch karakter gehad kan hebben en dat de plaats en grens ervan niet per se hoeft samen te vallen met die van de latere bewoning.

27 De Vet 1992, 183 en 198.

28 www.heemkringmolenheide.nl; Van Blankenstein 2006, 106.

29 De Vet 1992, 240-241.

30 Auwerda en Grimm 2008 (Verliesregisters 1940 tot en met 1945).

31 SRE Milieudienst (huidige Omgevingsdienst Zuidoost Brabant) 2010, Bijlage 5: Beleidskaart gemeente Gilze en Rijen.

Zaakidentificatie	Afstand	Soort onderzoek	Omschrijving
2339867100		Archeologische verwachtingskaart SRE Milieudienst in 2009	Beleidsplan Archeologische Monumentenzorg en een gemeentelijke Archeologische waarden en verwachtingskaart.
4552421100	Circa 11 meter ten zuiden van het plangebied	IVO-O door Aeres-Milieu in 2017	In een deel van het plangebied is de top van de C-horizont verstoord (noordelijke deel) en in de rest van het terrein is een meer intacte bodemopbouw waargenomen. De bodem is ook ter plaatse van de verstoorde delen niet zeer diep verstoord. De ongestoorde bodem werd op variabele diepte aangetroffen, circa 15 – 80 centimeter onder maaiveld. Er werd een vervolgonderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek nodig geacht voor het hele plangebied. ³²
5132016100	Circa 82 meter ten zuiden van het plangebied	IVO-O door Aeres Milieu in 2021	Op basis van het uitgevoerd verkennend veldonderzoek middels boringen kan worden gesteld dat de bodemopbouw in een groot deel van het plangebied bestaat uit (deels) intacte enkeerdgronden. Binnen het plangebied is een BC-horizont aangetroffen. De natuurlijke ondergrond bestaat uit dekzandafzettingen van de Formatie van Boxtel. Het dekzand bestaat uit matig siltig matig fijn, matig tot goed gesorteerd zand. De natuurlijke ondergrond bevindt zich op een diepte van circa 35 tot 55 centimeter onder maaiveld. De in het vooronderzoek opgestelde archeologische verwachting (middelhoog – laat-paleolithicum – mesolithicum, hoog – neolithicum – vroege middeleeuwen en middelhoog – late middeleeuwen – nieuwe tijd) blijft gehandhaafd. Er is vervolgonderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek geadviseerd. ³³
4557006100 (BO)/ 4573571100 (IVO-O) / 4748953100 (IVO-P)	Circa 210 meter ten zuiden van het plangebied	BO en IVO uitgevoerd door Sweco in 2017 en IVO-p door RAAP Archeologisch Adviesbureau in 2019	Op basis van de landschappelijke situatie kan geconcludeerd worden dat het plangebied op een locatie ligt met een hoge archeologische verwachtingswaarde vanaf de Steentijd (laat-paleolithicum-vroege Bronstijd) tot in de nieuwe tijd (4557006100). Binnen het plangebied is een plaggendek aangetroffen. De C-horizont behoort tot de Formatie van Boxtel. In de top van het dekzand heeft zich een veldpodzol ontwikkeld. In een middendeel van het plangebied is een grotendeels intacte podzol waargenomen, bestaande uit een restant van de E-, een B- en een BC-horizont. In het overige deel van het plangebied is de zone met bodemvorming in de top van het dekzand in meer of mindere mate verstoord dan wel afgetopt of is onder het plaggendek en verploegde laag de C- horizont aangetroffen. Binnen het (deels) intacte deel van het plangebied wordt een vervolgonderzoek aanbevolen,

32 Kruithof en Van der Feest 2021 (Aeres Milieu rapport AM17170).

33 Kruithof en Van der Feest 2021 (Aeres Milieu rapport AM21500).

Zaakidentificatie	Afstand	Soort onderzoek	Omschrijving
			in de vorm van proefsleuven (4573571100). Tijdens het proefsleuvenonderzoek (4748953100) zijn twee vindplaatsen aangetroffen. De eerste vindplaats bestond uit sporen van landbouwkundig gebruik (spitsporen en greppels) uit de late middeleeuwen – nieuwe tijd. Deze vindplaats is niet-behoudenswaardige vindplaats aangemerkt. De tweede vindplaats betrof nederzettingssporen uit de periode 800-1125 (vroeg – en volle middeleeuwen). Er zijn vermoedelijk drie erven met een lage spoordichtheid aangetroffen. Er is vervolgonderzoek geadviseerd, in de vorm van een gefaseerde opgraving.
5453888100,	Circa 290 meter ten zuiden(oosten) van het plangebied	IVO-p door RAAP Archeologisch Adviesbureau in 2023	Het proefsleuvenonderzoek is uitgevoerd tussen 14 augustus en 9 september. Het onderzoek is zeer recentelijk uitgevoerd, er zijn geen verdere gegevens bekend in Archis en DansArchaeology. De bevoegde overheid (gemeente Gilze-Rijen) heeft bekend gemaakt dat de sporen van de middeleeuwse nederzetting 800-1125, aangetroffen op het naastgelegen perceel (4573571100), hier doorlopen.
4660346100	Circa 372 meter ten westen van het plangebied	IVO-o door Aeres Milieu in 2019.	Binnen het onderzoeksgebied is er sprake van een eerdlaag die direct om de C-horizont ligt. Uit de boringen blijkt ook dat het onderzoeksgebied lange tijd in een natte omgeving heeft gelegen. Er is geen vervolgonderzoek geadviseerd.
2361858100	Circa 300 meter ten zuidwesten van het plangebied	IVO-o door Aeres Milieu in 2012.	Er is geen intact bodemprofiel aangetroffen. Op basis hiervan en het ontbreken van archeologische indicatoren is er is geen vervolgonderzoek geadviseerd.
4774727100	Circa 340 meter ten oosten van het plangebied	IVO-o door Aeres Milieu in 2020.	De bodemopbouw is aangetast door (sub-)recente verstoringen. Onder de verstoringen is een eerddek aangetroffen waaronder archeologische resten uit de periode neolithicum – nieuwe tijd aangetroffen kunnen worden. Er is een vervolgonderzoek geadviseerd.
4576228100	Circa 340 meter ten zuidoosten van het plangebied	IVO-o door Aeres Milieu in 2017.	Binnen het onderzoeksgebied is er sprake van een eerdlaag op een podzolbodem. Op basis hiervan is er een proefsleuvenonderzoek geadviseerd.
2070435100	Circa 340 meter ten noordoosten van het plangebied	BO door BAAC BV in 2005.	Het onderzoek is uitgevoerd in het kader voor verschillende locaties voor woningbouw. Het gaat om 112 ha. Voor de locatie in Gilze is een vervolgonderzoek geadviseerd in de vorm van een verkennend booronderzoek. Op de terrein delen die zijn ontgrond is geadviseerd om controle boringen te zetten. Voor de locaties waar de kans op het aantreffen van archeologische nederzettingen en sporen laag wordt ingeschat wordt er geen vervolgonderzoek geadviseerd.
4999049100	Circa 365 meter ten westen van het plangebied	BO door KSP Archeologie in 2021.	Er zijn geen verdere gegevens bekend in Archis en DansArchaeology

Zaakidentificatie	Afstand	Soort onderzoek	Omschrijving
2303464100	Circa 400 meter ten oosten van het plangebied	IVO-o door Oranjewoud BV in 2010.	Er zijn in de meeste boringen een BC-horizont aangetroffen. Een boring laat een verstoorde top van de C-horizont zien. Er is geen vervolgonderzoek geadviseerd.
5131328100	Circa 465 meter ten zuiden van het plangebied	IVO-o door Archeopro in 2021	Binnen het plangebied is een AC-profiel aangetroffen. Naar het zuiden toe is een toppakket aangetroffen van vergraven/opgebracht zand. Het plangebied grenst aan een terrein van waar een vroeg-middeleeuwse nederzetting is aangetroffen (4748953100). Om deze reden is toch vervolgonderzoek geadviseerd.

Tabel 1. Overzicht van Archismeldingen binnen een straal van 1 km rond het plangebied.

3.5 Bewoningsgeschiedenis – historisch kaartmateriaal

In het kader van het bureauonderzoek is historisch kaartmateriaal bestudeerd. Op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw (Figuur 4)³⁴ is de situatie op kadastraal niveau te zien. Het plangebied ligt in het buitengebied aan de al bestaande Oranjestraat, de westelijke uitvalsweg vanuit de oude dorpskern van Gilze. Deze straat staat omschreven als de “Nieuwen Dijk van Breda naar Gilze. Sporadisch is bebouwing aanwezig. Het plangebied en directe omgeving is onbebouwd. Volgens de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT)³⁵ behorende bij het minuutplan, zijn alle percelen als bouwland in gebruik. Deze zijn onderdeel van het bouwlandveld De Gilzische Strijp Akkers.

Op de historische relictkaart van De Bont (1993)³⁶ is te zien dat de kern van Gilze ontstaan tussen 1840 en 1900 en vervolgens weinig veranderd is (Figuur 5). Ook liggen er ten westen van het plangebied verschillende bewoningskernen waarvan sommigen een ontstaansgeschiedenis hebben van vóór 1840 en mogelijk zelfs van vóór 1500. Het plangebied zelf ligt deels in wat een open “akker” complex was. De Oranjestraat, waar het plangebied aan grenst (rode lijn), is een weg die ontstaan is voor 1840 en misschien nog wel voor 1500.

Volgens de kaart van de historische landschappen ligt het plangebied in ongeperceleerd akkerland waarvan het grondgebruik al vóór 1840 gelijk was en mogelijk al ingericht was vóór 1500 (Figuur 5). In het zuiden wordt het begrensd door akkers met een verkaveling van stroken, blokken of gemengd welke mogelijk deels al is ingericht vóór 1500. De stippen op het bruine deel geven aan dat het intensief gebruikt cultuurland betrof in de middeleeuwen.

Dit deel van de Oranjestraat is tot aan het eind van de 19^e eeuw vrijwel onbebouwd gebleven terwijl de weg zelf mogelijk al enkele eeuwen bestaat. In de loop van de 20^e eeuw is de Oranjestraat pas aan weerszijden bebouwd (zie Figuur 4). Voor zover te achterhalen is op basis van de gebruikte historische kaarten lijkt het plangebied door de eeuwen heen onbebouwd te zijn gebleven.³⁷

34 www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl Gemeente Gilze, sectie K, blad 1. Minuutplannen zijn de oorspronkelijke kadastrale kaarten die zijn vervaardigd vanaf 1811 en 1812 in navolging van de Fransen o.l.v. Napoleon Bonaparte. Het zijn grondbeschrijvingen (kaders) van de gemeenten met hierop aangegeven de percelen, perceelnummers en gebouwen.

35 OAT = Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel. Dit is een register uit 1832 waarin diverse gegevens in vermeld staan die betrekking hebben op de betreffende percelen, zoals de eigenaar, beroep en woonplaats, alsmede het grondgebruik en de oppervlakte.

36 De Bont (1993).

37 www.topotijdreis.nl

Figuur 4: Uitsnede van historisch kaartmateriaal uit respectievelijk 1811-1832 (het kadastraal minuutplan), 1850-1864, 1911 en 1980, met in het rood het plangebied aangegeven (Bron: www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl / www.topotijdreis.nl).

Figuur 5: uitsnede van de historische relictkaart (links) en historische landschapskaart (rechts) van Midden- en Oost-Brabant met in rood de ligging van het plangebied (bron: De Bont 1993)

4. VERWACHTINGSMODEL

Jager-verzamelaars uit het paleolithicum en mesolithicum hebben als woon- en verblijfplaats vaak voor de flanken van hoger liggende terreingedeelten in het landschap gekozen. Bij voorkeur in de buurt van (open) water. Nabijgelegen watervoorzieningen waren belangrijk voor drinkwater en de aanwezige biodiversiteit. Dit vergemakkelijkt de jacht en het verzamelen van plantaardig voedsel.

Het plangebied ligt op een dekzandplateau. Op circa 700 meter ten zuidwesten van het plangebied ligt een dalvormige laagte zonder veen. Het plangebied ligt relatief laag op het hoger gelegen dekzandplateau. Gezien de relatief grote afstand van deze dalvormige laagte en beekdalen ten opzichte van het plangebied, zullen met name de overgangszones van de hoge zandgronden naar de beekdalen aantrekkelijke bewoningslocaties zijn geweest voor jager-verzamelaars. In de omgeving zijn vondsten bekend uit deze perioden, deze zijn echter op een afstand van 850 en meer noordelijk van het plangebied aangetroffen. Op basis hiervan geldt voor het plangebied een middelhoge verwachting voor de periode laat-paleolithicum tot en met het mesolithicum. Binnen het plangebied worden loopodzolgronden en mogelijk enkeerdgronden verwacht. Deze gronden hebben een opgebracht antropogeen dek (cultuurlaag/eerdlaag) dat een conserverende werking kan hebben op eventueel aanwezige archeologische resten. Eventueel aanwezige resten uit de periode laat-paleolithicum en mesolithicum worden onder de verwachte eerdlaag of in de oorspronkelijke bodem verwacht en kunnen onder andere bestaan uit tijdelijke bewoningssporen, haardkuilen, vuursteenstrooiingen.

Vanaf het (laat-)neolithicum ontstaan de eerste landbouwculturen die gekenmerkt worden door meer sedentaire nederzettingen. De nederzettingen worden gekenmerkt door permanente woningen die soms diep in de grond gefundeerd waren. Vanaf deze perioden heeft men nog steeds een voorkeur voor hoger en droger gelegen gebieden.

Het plangebied ligt hoog in het landschap en zal een aantrekkelijke vestigingslocatie zijn geweest. Op circa 210 meter van het plangebied is een middeleeuwse nederzetting uit 800-1125 aangetroffen. Recente onderzoeken wijzen erop uit dat de nederzetting vermoedelijk verder doorloopt. Ondanks dat weinig vondsten uit deze perioden zijn aangetroffen, geldt op basis hiervan een hoge verwachting voor zowel nederzettingsresten uit de periode neolithicum tot en met de bronstijd als voor nederzettingsresten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd en vroege middeleeuwen. Resten worden onder de verwachte eerdlaag of in de oorspronkelijke bodem verwacht en kunnen onder andere bestaan uit cultuurlagen, paalkuilen/-gaten, afvalkuilen, fragmenten aardewerk, natuursteen of gebruiksvoorwerpen.

Het plangebied ligt aan de Oranjestraat, westelijk van de dorpskern van Gilze. Het maakte sinds tenminste het begin van de 19^e eeuw deel uit van de bouwlandvelden gelegen nabij het dorp. Dit bouwlandveld lag oorspronkelijk aan de oude doorgaande weg van Gilze naar Breda. Dit is de voorloper van de huidige Oranjestraat. Het plangebied is altijd onbebouwd gebleven. De eerste bebouwing aangrenzend aan het plangebied wordt rond 1956 gerealiseerd. Er zijn geen aanwijzingen dat binnen het plangebied bebouwing aanwezig was vóór omstreeks 1800. Voor het plangebied geldt een middelhoge verwachting voor nederzettingsresten uit de periode vanaf de late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd. Resten worden verwacht vanaf het maaiveld.

Wat betreft de conservering en gaafheid van eventueel aanwezige archeologische resten kan het volgende gesteld worden: Wegens de verwachte aanwezigheid van een cultuurlaag / plaggendek zijn archeologische resten beschermd tegen latere invloeden. Over het algemeen kunnen (anorganische) vondsten en sporen onder zo'n dek in goede toestand worden aangetroffen. Mogelijke vuursteenvindplaatsen kunnen echter verstoord zijn geraakt bij de aanleg van het plaggendek en de eerste bewerking ervan. Hierdoor is vaak de top van de natuurlijk bodem opgenomen in het bovenliggende opgebrachte dek. Wat betreft eventueel aanwezige organische resten is het afhankelijk hoe diep het grondwater zit. Bij hoge enkeerdgronden zijn de omstandigheden voor het aantreffen van organische resten minder goed: door de lage grondwaterstand (GWT VI of VII) kunnen organische resten vaak enkel in dieper, waterhoudende sporen zoals waterputten bewaard blijven.

Periode	Verwachting	Verwachte kenmerken vindplaats	Diepteligging sporen
Laat-paleolithicum - mesolithicum	Middelhoog	Nederzettingsresten, fragmenten aardewerk, natuursteen, gebruiksvoorwerpen	Onder het plaggendek tot in de C-horizont
(laat)-neolithicum – vroege middeleeuwen	Hoog	Nederzettingsresten, fragmenten aardewerk, natuursteen, gebruiksvoorwerpen	Onder het plaggendek tot in de C-horizont
Volle middeleeuwen – nieuwe tijd	Middelhoog	Cultuurlaag, funderingsresten, natuursteen, fragmenten aardewerk, gebruiksvoorwerpen, sporen van agrarische activiteiten, restanten wegen/paden	Vanaf het maaiveld

Tabel 2. Archeologische verwachting per periode.

Bodemverstoring

Er zijn geen gegevens van bodemverstoringen binnen het plangebied bekend. Mogelijk is verstoring opgetreden als gevolg van het gebruik als akkerland (diepploegen).

Op basis van de KLIC-melding (uitgevoerd in 2013) zijn binnen het plangebied geen kabels/leidingen gegraven die voor een verstoring van de bodem kunnen hebben gezorgd.

5. VELDWERKZAAMHEDEN³⁸

5.1 Algemeen

Het doel van het verkennend veldonderzoek door middel van boringen is het toetsen van de opgestelde gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied (Hoofdstuk 4). Hiertoe zijn op 16 juli 2013 in totaal 6 boringen gezet (zie Bijlage 2 en 8). De boringen zijn uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 10 centimeter. De boordiepte is maximaal 100 centimeter – maaiveld. De boorkernen zijn conform ASB (Archeologische Standaard Boorbeschrijving 5.2) beschreven, zie bijlage 8. De hoogteligging van de boorpunten ten opzichte van NAP is afgeleid van het AHN3 (www.ahn.nl). De maaiveldhoogte is nagenoeg gelijk binnen het plangebied en varieert tussen de 16,41 en 16,50 meter +NAP. Er is geen oppervlakte kartering uitgevoerd in verband met de aanwezige begroeiing.

Figuur 6. Foto plangebied voor aanvang van het booronderzoek in 2013.

Figuur 7. Foto plangebied binnen de huidige situatie (2023). Rechts vanuit het zuidwesten naar het noorden genomen. Linker foto vanuit het noordoosten genomen naar het zuiden.

³⁸ Gegevens overgenomen uit: Van der Feest, Conradi en Cohen Stuart 2013 (Aeres Milieu rapport AM13149).

5.2 Fysisch geografische beschrijving van de bodemopbouw en interpretatie

Tijdens het veldwerk is in de boringen slechts één soort profiel aangetroffen (Figuur 8). Vanaf een diepte tussen 30 en 60 centimeter beneden maaiveld begint een sterkt tot matig siltig, zeer fijn zandpakket variërend van beigegeel tot grijsbeige. Dit vormt in de boringen de ondergrond. Boring 4 is dieper doorgezet waardoor gezien is dat de ondergrond daar vanaf 80 cm – mv matig roesthoudend wordt. In boring 6 begint de lichte ondergrond op 60 centimeter beneden maaiveld, terwijl dit in de andere boringen maximaal op 40 centimeter beneden maaiveld begint.

Vervolgens wordt het lichte zandpakket afgedekt door een bruingrijs, matig humeus, sterk siltig, zeer fijn zandpakket. In enkele boringen is een spoor baksteen aangetroffen of een enkel fragmentje kolengruis of plastic. In boring 1 is de overgang tussen deze het beige en bruingrijze pakket zeer scherp, in de overige boringen is de overgang ook scherp.

Het aangetroffen profiel in de boringen kan geïnterpreteerd worden als een zogenaamd AC-profiel. Bij dergelijke profielen is het eventueel aanwezige archeologische vlak volledig opgenomen in de ploegvoor van het cultuurdek. Dit wordt gekenmerkt door het ontbreken van tekenen van natuurlijke bodemvorming. Ook de scherpe overgang tussen het donkere cultuurdek en de ondergrond is hier karakteristiek.

Aangezien in boring 6 de ondergrond pas begint op 60 cm – mv kan worden aangenomen dat ter plekke de verstoring dieper heeft gereikt dan ter plaatse van de overige boringen. De top van de C-horizont is daar ook verploegd.

Figuur 8: boring 4: donkere Ap-horizont op een grijsbeige sterk siltig zandpakket welke matig roesthoudend wordt naarmate de diepte toeneemt.

5.3 Archeologische indicatoren

Alhoewel geen doel van een verkennend veldonderzoek met boringen, is gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren die kunnen wijzen op archeologische waarden in de ondergrond. Tijdens het onderzoek zijn dergelijke indicatoren echter niet aangetroffen, los van de spikkels baksteen uit het topdek.

6. CONCLUSIE

6.1 Algemeen

Op basis van het uitgevoerd verkennend veldonderzoek middels boringen kan worden gesteld dat in alle boringen de oorspronkelijke bodem is opgenomen in de opgebrachte bovengrond. Deze boringen vertonen een zogenaamd AC profiel.

Tijdens de veldwerkzaamheden is duidelijk geworden dat het volledig perceel sterk onderhevig is geweest aan bodemversturende activiteiten. Dit zal hoofdzakelijk toe te schrijven zijn aan de ploegwerkzaamheden ter plaatse. Ter plaatse werden looppodzolgronden verwacht welke gekenmerkt worden door een matig dik mestdek met daaronder een duidelijke moderpodzolgrond. Echter door de verstoringen in het plangebied is deze (mogelijke) bodemvorming volledig weg. Bovenop de natuurlijke ondergrond bevindt zich direct het topdek.

Voor resten uit het laat-paleolithicum – mesolithicum gold op basis van het bureauonderzoek een middelhoge verwachting. Vanwege de verstoringen kan de verwachtingen voor de periode laat-paleolithicum – mesolithicum voor het onderzoeksgebied bijgesteld worden naar laag. Voor de periode neolithicum – vroege middeleeuwen gold een hoge verwachting. Op circa 250 meter ten zuiden van het plangebied is een middeleeuwse nederzetting bekend (800 – 1125 na Chr.). Voor de late middeleeuwen en de nieuwe tijd was deze verwachting middelhoog, voornamelijk vanwege de ligging van het plangebied in het buitengebied van Gilze. Om deze reden blijft de verwachtingen voor de perioden gehandhaafd.

6.2 Beantwoording onderzoeksvragen

- Is er sprake van stratigrafische lagen die potentieel archeologische waarden kunnen bevatten?
Ja, indien er archeologische resten aanwezig zijn, dan worden deze verwacht op de overgang van de A-horizont (Ap- en/of Aa-horizont) naar de C-horizont. Deze overgang bevindt zich op 30 tot 60 centimeter onder maaiveld. De bovenliggende horizonten zijn door jarenlange bewerking van het land opgenomen in het bovenliggende pakket. Het opgebrachte (eerd)dek heeft een conserverende werking op de eventueel aanwezige archeologische resten.
- In hoeverre zijn deze lagen intact en hoe reflecteert dit de kwaliteit van de mogelijk aanwezige archeologische resten?
Er zijn geen intact-bodemprofiel aangetroffen. De afwezigheid van een E- en B-horizont in het plangebied kan duiden op een recentere bewerking van de bodem. Eventueel aanwezige archeologische resten kunnen deels opgenomen in het bovenliggende cultuurdek.
- Wat is de diepteligging van mogelijke archeologische resten en wat is de daadwerkelijke bedreiging van deze resten door de voorgenomen bodemingrepen?
Eventueel aanwezige archeologische resten worden verwacht onder de A-horizont. Deze wordt vanaf 30 centimeter onder maaiveld aangetroffen. Ten tijde van dit onderzoek is de precieze einddiepte en locatie van de toekomstige ingrepen niet bekend, maar uitgaande van een standaard funderingsdiepte wordt uitgegaan van een aanlegdiepte van ten minste 0,8 meter beneden maaiveld. De graafwerkzaamheden bij de voorgenomen plantontwikkeling kunnen een negatieve impact hebben en kunnen resulteren in de aantasting van eventueel aanwezige archeologische resten.

7. AANBEVELINGEN

Op basis van het uitgevoerd verkennend veldonderzoek middels boringen kan worden gesteld dat de bodemopbouw binnen het plangebied bestaat uit een scherp AC-profiel. De bodem binnen het plangebied is verstoord tot minimaal in de top van de C-horizont. De oorspronkelijke bodemopbouw is verdwenen en volledig opgenomen in de bovenliggende ploeglaag. Er zijn nergens resten aangetroffen van een inspoelingshorizont (B-horizont) of van een bovenliggende uitspoelingshorizont (E-horizont). Hierdoor kan niet worden uitgesloten dat archeologische resten uit de periode neolithicum – nieuwe tijd in de ondergrond kunnen worden aangetroffen.

De archeologische verwachting voor de periode laat-paleolithicum – mesolithicum wordt op basis van de resultaten en deze gegevens bijgesteld naar laag. Voor de periode neolithicum – vroege middeleeuwen gold een hoge verwachting. Op circa 250 meter ten zuiden van het plangebied is een middeleeuwse nederzetting bekend (800 – 1125 na Chr.). Voor de late middeleeuwen en de nieuwe tijd was deze verwachting middelhoog. De archeologische verwachtingen voor de perioden neolithicum – nieuwe tijd blijft gehandhaafd.

Voor het plangebied wordt om bovenstaande redenen archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk geacht in de vorm van proefsleuven.

De resultaten van dit onderzoek dienen getoetst te worden door de bevoegde overheid (gemeente Gilze en Rijen), die op basis van het uitgebrachte advies een besluit zal nemen. Wij willen de opdrachtgever erop wijzen dat dit selectieadvies nog niet betekent dat al bodemverstorende of voorbereidende activiteiten ondernomen kunnen worden.

Het uitgevoerde onderzoek is verricht conform de gestelde eisen en de conventionele methoden. Het doel van dit onderzoek is het inzichtelijk maken van de toestand van het aanwezige bodemarchief. Hiermee kan de beschadiging, dan wel vernietiging als gevolg van de voorgenomen verstoring van een mogelijk aanwezig bodemarchief tot een minimum worden beperkt. Echter, kan door de aard van het onderzoek, dat steekproefsgewijs wordt uitgevoerd, niet volledig worden uitgesloten dat er archeologische resten aan- of afwezig zijn. Als gevolg hiervan is bij het aantreffen van archeologische resten, conform de Erfgoedwet van 2016, artikel 5.10 (Archeologische toevalsvondst) en 5.11 (Waarneming), een meldingsplicht van toepassing.

LITERATUURLIJST

- Auwerda, F./ P. Grimm, 2008: *Verliesregister 1939-1945, Alle militaire vliegtuigverliezen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag.
- Bakker, de, H., 1966: 'De subgroepen van het systeem van bodemclassificatie voor Nederland', in *Boor en spade: verspreide bijdragen tot de kennis van de bodem van Nederland*, Wageningen.
- Bakker, de, H./ J. Schelling, 1989: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, de hogere niveaus*. Staring Centrum, Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 2010: *Fysisch-geografisch onderzoek*, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2011: *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en Geomorfologie*, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2005: *Landschappelijk Nederland*, Assen.
- Berendsen, H.J.A./ E. Stouthamer/ K.M. Cohen/ W.Z. Hoek, 2019: *Landschap in delen. De fysisch-geografische regio's*, Utrecht.
- Berkel, G. van/ K. Samplonius, 2006: *Nederlandse plaatsnamen. Herkomst en Historie*, Utrecht (Prisma).
- Blankenstein, van, E., 2006: *Defensie- en oorlogsschade in kaart gebracht (1939 – 1945)*, Zeist.
- Cate, ten, J. A. M./ A. F. van Holst/ H. Kleijer/ J. Stolp, 1995: *Handleiding bodemgeografisch onderzoek, richtlijnen en voorschriften. Deel A: Bodem*, Wageningen, DLO-Staring Centrum. Technisch Document 19A.
- Feest, N.J.W., van der/ N.L.A. Conradi/ C.D.R. Cohen Stuart, 2013: *Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek, d.m.v. boringen, Oranjestraat 100 te Gilze*, Roermond (Aeres Milieu rapport AM13149).
- Kruithof, L./ F. van den Blink/ N.J.W. van der Feest, 2021: *Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek door middel van boringen, Oranjestraat 111-115 te Gilze (gemeente Gilze en Rijen)*, Roermond (Aeres Milieu rapport AM17170).
- Kruithof, L./ F. van den Blink/ N.J.W. van der Feest, 2021: *Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek door middel van boringen, Oranjestraat 113 te Gilze (gemeente Gilze en Rijen)*, Roermond (Aeres Milieu rapport AM21500).
- Mulder, de, E.J.F./ M.C. Geluk/ I. Ritsema/ W.E. Westerhoff/ T.E. Wong, 2003 (red.): *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- Rensink, E./ H.J.T. Smeets/ M. Kosian/ H. Feiken/ B.I. Smit, 2019: *Archeologische Landschappenkaart van Nederland*, versie 3.0, Amersfoort.
- SIKB, 2006: *Leidraad inventariserend veldonderzoek, Deel: karterend booronderzoek*, Gouda.
- Stiboka (Stichting voor Bodemkartering), 1985: *Toelichting bij de kaartbladen 50 Oost Tilburg en 51 West Eindhoven*, Wageningen.
- Stouthamer, E./ K.M. Cohen/ W.Z. Hoek, 2020: *De vorming van het land. Geologie en Geomorfologie*, Utrecht.
- TNO, 2021: *Geologische overzichtskaart van Nederland*, Den Haag (www.dinoloket.nl).
- Zonneveld, J.I.S., 1981: *Vormen in het landschap, hoofdlijnen van de geomorfologie*, Utrecht.

Digitale bronnen:

www.archis.cultureelerfgoed.nl	RCE, Archis3, zoeken & vinden)
www.bagviewer.kadaster.nl	Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG)
www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl	Kadastraal minuutplan
www.cultureelerfgoed.nl	Bronnen en kaarten
www.pdok.nl	Basisregistratie Grootchalige Topografie (2019), kadaster.
www.ruimtelijkeplannen.nl	Bestemmingsplan
www.topotijdreis.nl	Bonnebladen en Topografische kaarten van Nederland

Archeologische kaarten en databestanden:

Actueel Hoogtebestand van Nederland (2008-2019). AHN3 en AHN4 (Geraadpleegd via www.arcgis.com, bijlage in QGIS vervaardigd op basis van digitale data).

Alterra 2021: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 50 Oost*, Wageningen UR (Geraadpleegd via <https://zoeken.cultureelerfgoed.nl>, bijlage in QGIS vervaardigd op basis van digitale data Alterra).

Alterra 2019: *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000*, Wageningen UR (Geraadpleegd via <https://zoeken.cultureelerfgoed.nl>, bijlage in QGIS vervaardigd op basis van digitale data Alterra).

Archeologische Monumenten Kaart (AMK), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007 (Geraadpleegd via <https://zoeken.cultureelerfgoed.nl>).

Archeologisch Informatie Systeem II (Archis3), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2015 (Geraadpleegd via <https://zoeken.cultureelerfgoed.nl>).

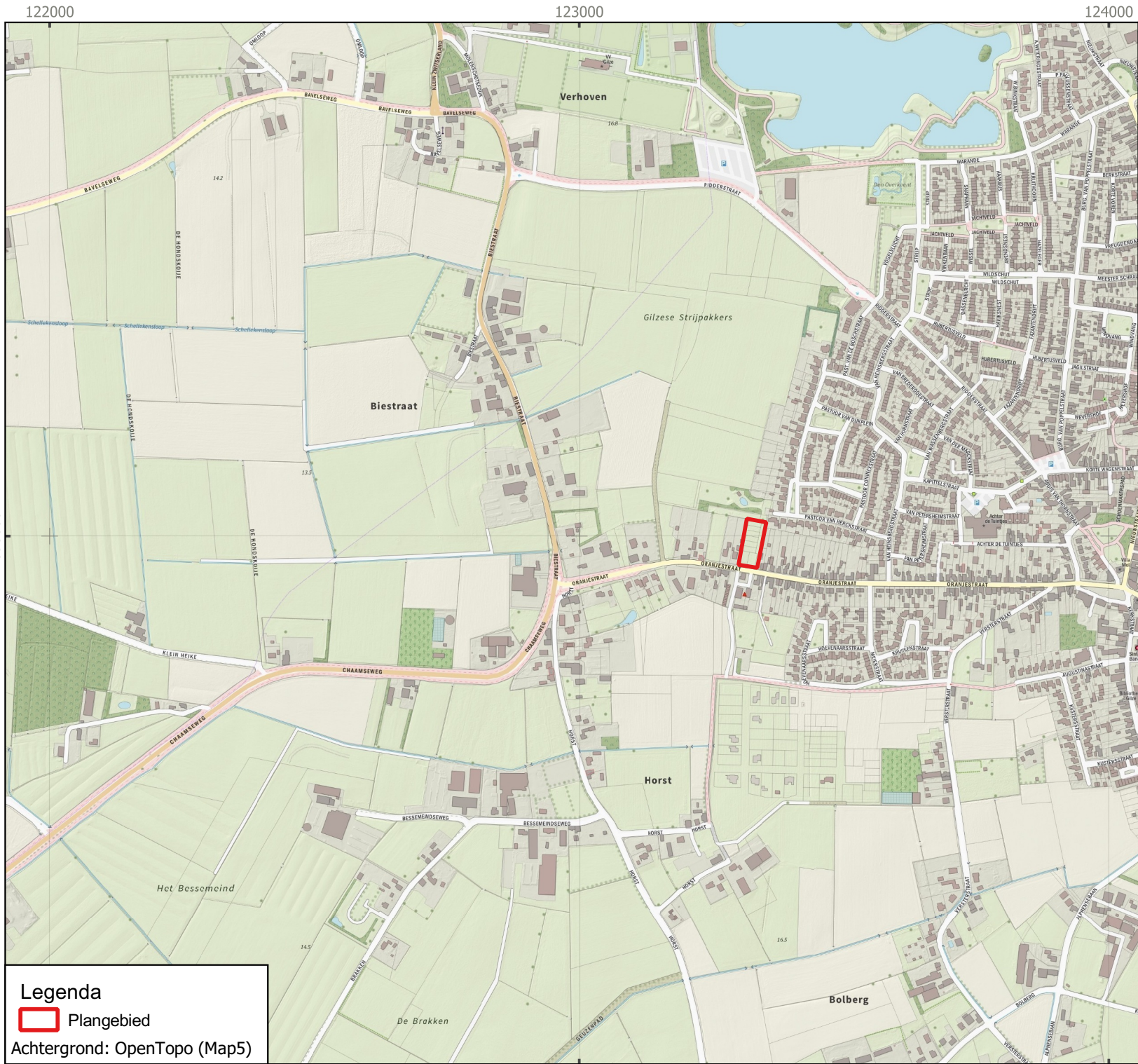
Maas, G. J./W.M. van der Meij/ S. P. J. v. Delft/ A. H. Heidema, 2019. *Toelichting bij de legenda Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1: 1:50 000 (2019)*. Wageningen, Wageningen Environmental Research (geraadpleegd via <https://legendageomorfologie.wur.nl/>).

SRE Milieudienst (huidige Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2010: *Bijlage 3 Archeologische Basiskaart Archeologie (ARCHIS), cultuurhistorie en fysisch landschap gemeente Gilze en Rijen*, Eindhoven.

SRE Milieudienst (huidige Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2010: *Bijlage 4 Archeologische verwachtingen en waardenkaart gemeente Gilze en Rijen*, Eindhoven.

Bijlage 1

Topografische ligging onderzoeksgebied

Legenda

 Plangebied

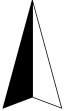
Achtergrond: OpenTopo (Map5)

Bijlage 1: Topografische ligging onderzoeksgebied

AM23071 Gilze - Oranjestraat 100

Schaal 1:10.000

0 100 200 300 400 500 m

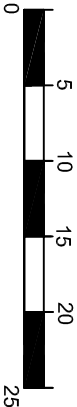

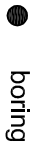
v1.0_3-3-2023_JVB

Bijlage 2

Boorpuntenkaart (overgenomen uit AM13149)

Legenda:

boring

onderzoeksllocatie

locatie	Oranjestraat 100 te Gilze		
project	AM13149		
opdrachtgever	Ordito Gilze b.v.		
schaal	1 : 500		
formaat	A4		
datum	17-6-2013		
getekend	HvDT		

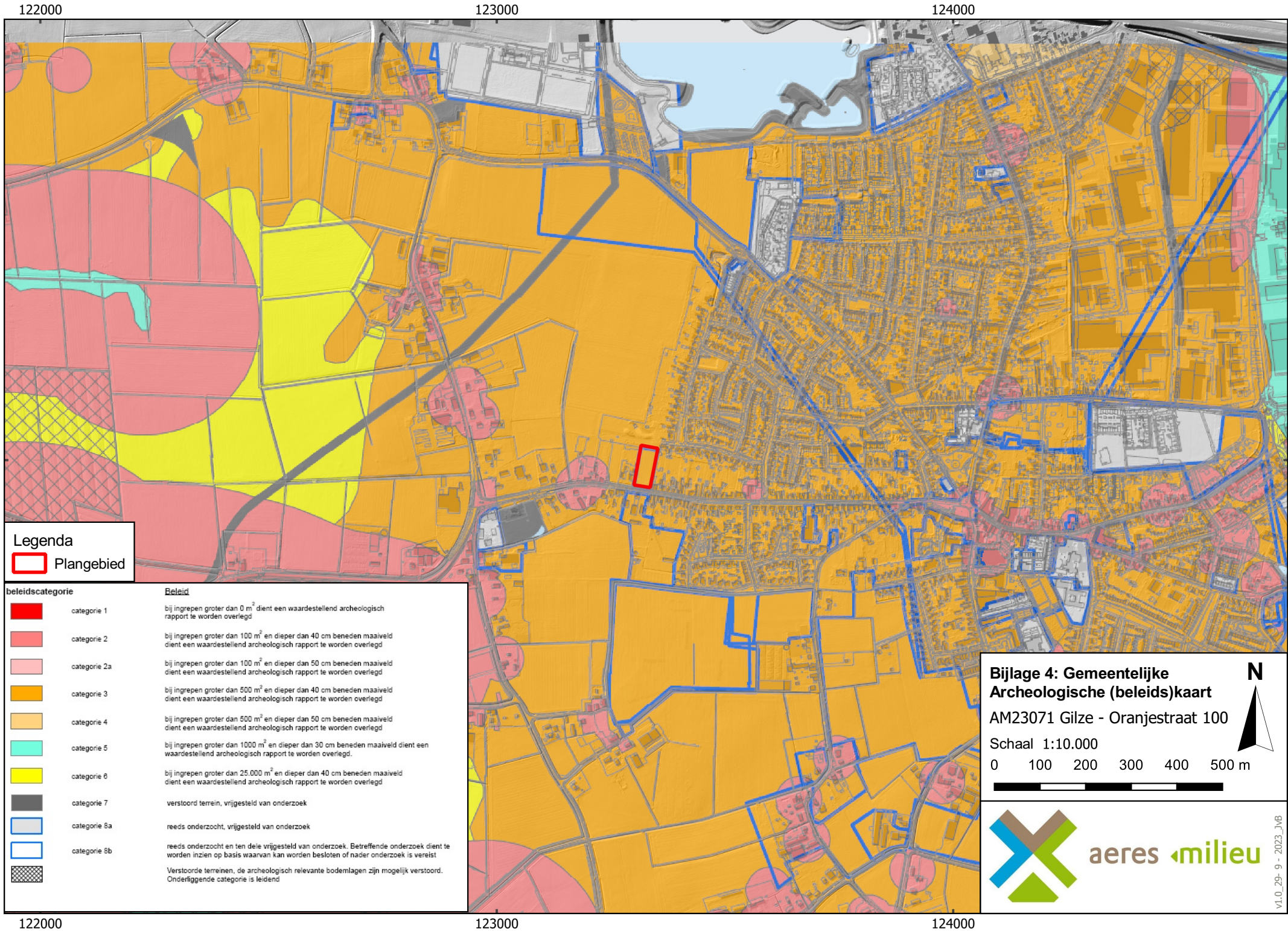

Bijlage 3

Archeologische gegevens cf. Archis 3

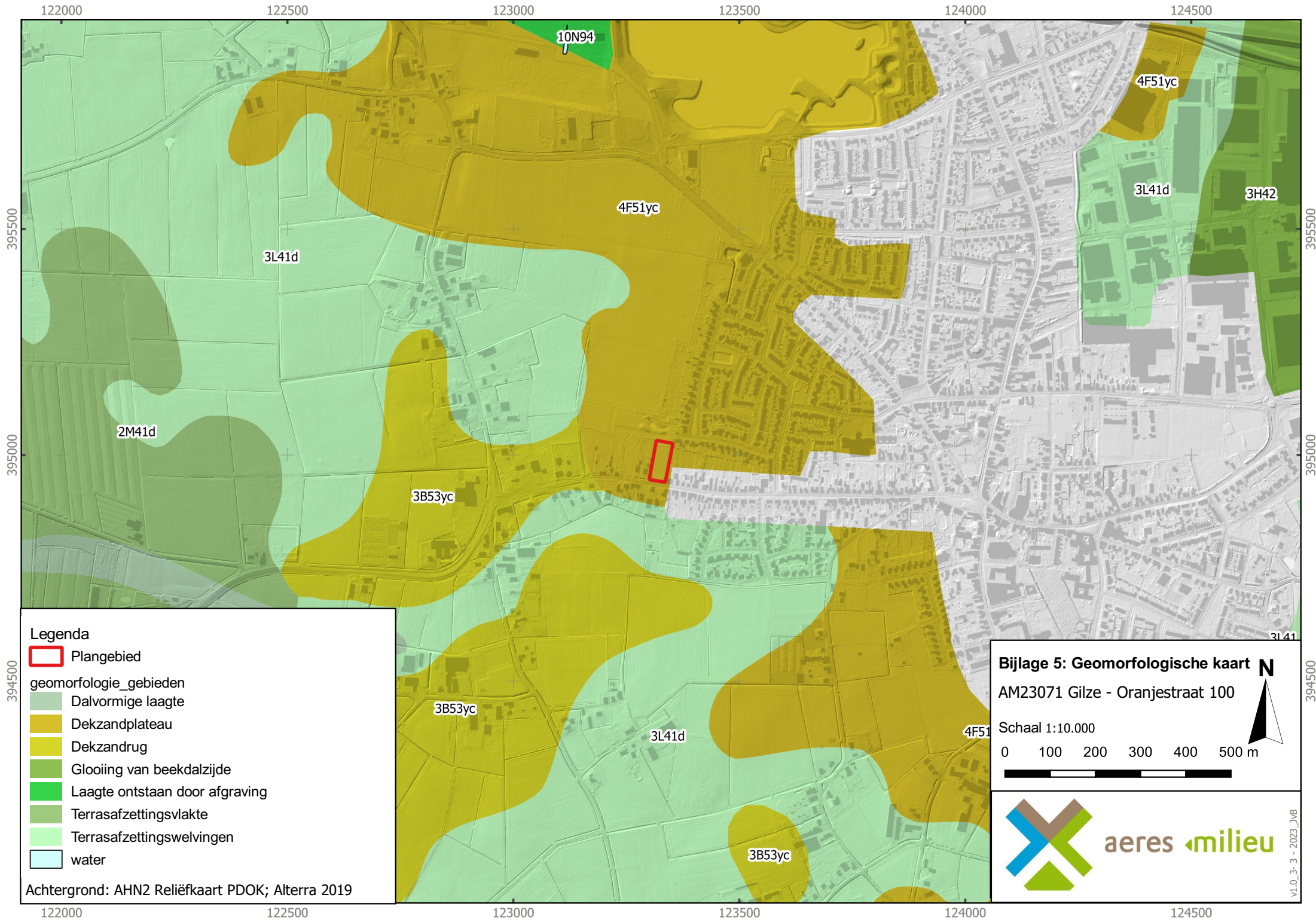
Bijlage 4

Archeologische beleidskaart gemeente Gilze en Rijen

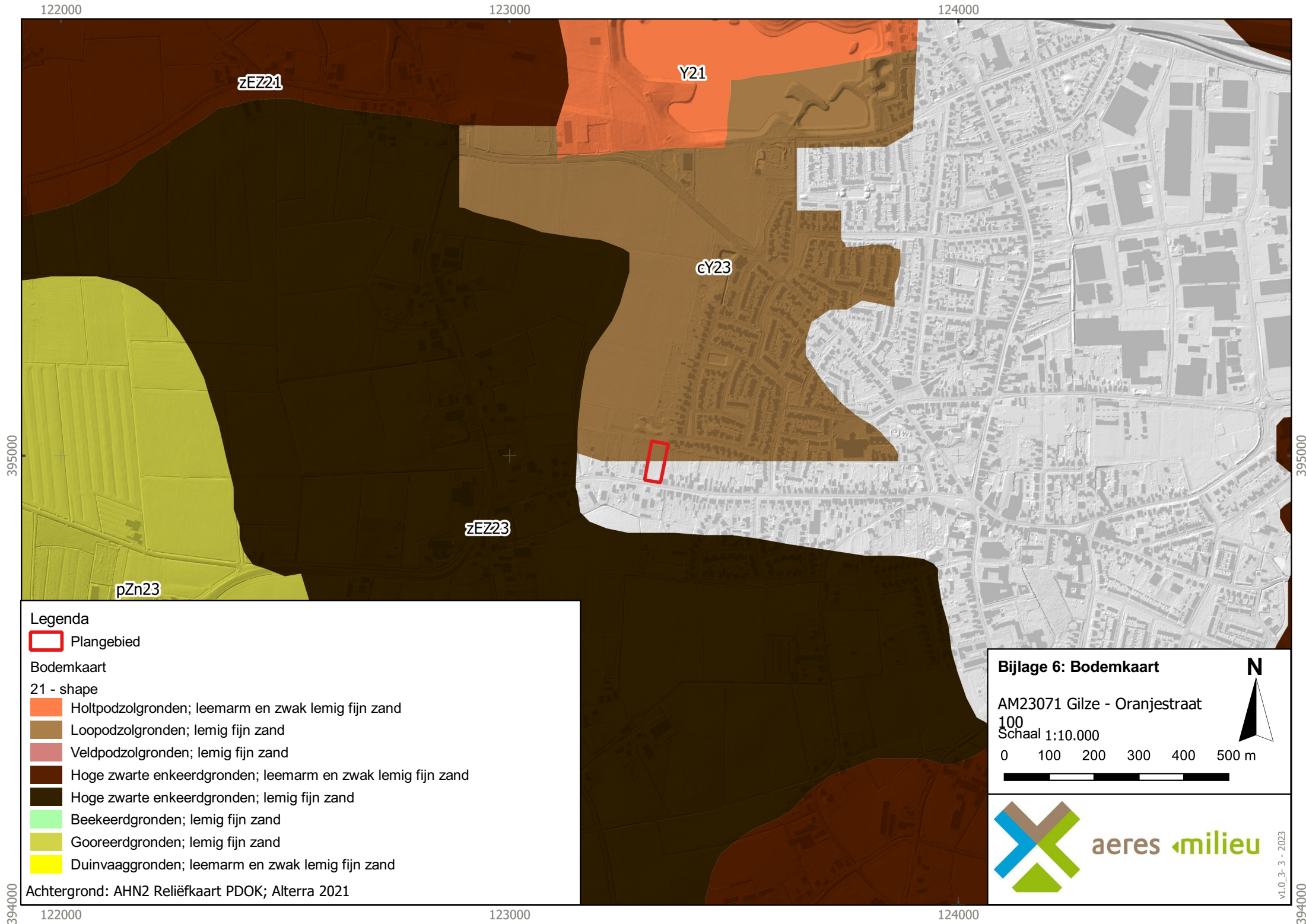
Bijlage 5

Overzicht geomorfologische kaart

Bijlage 6

Overzicht bodemkaart

Legenda

 Plangebied

Bodemkaart

21 - shape

- Holtpodzolgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand
- Loopodzolgronden; lemig fijn zand
- Veldpodzolgronden; lemig fijn zand
- Hoge zwarte enkeerdgronden; leemarm en zwak lemig fijn zand
- Hoge zwarte enkeerdgronden; lemig fijn zand
- Beekeerdgronden; lemig fijn zand
- Gooreerdgronden; lemig fijn zand
- Duinvaaaggronden; leemarm en zwak lemig fijn zand

Achtergrond: AHN2 Reliëfkaart PDOK; Alterra 2021

Bijlage 6: Bodemkaart

AM23071 Gilze - Oranjestraat

100

Schaal 1:10.000

0 100 200 300 400 500 m

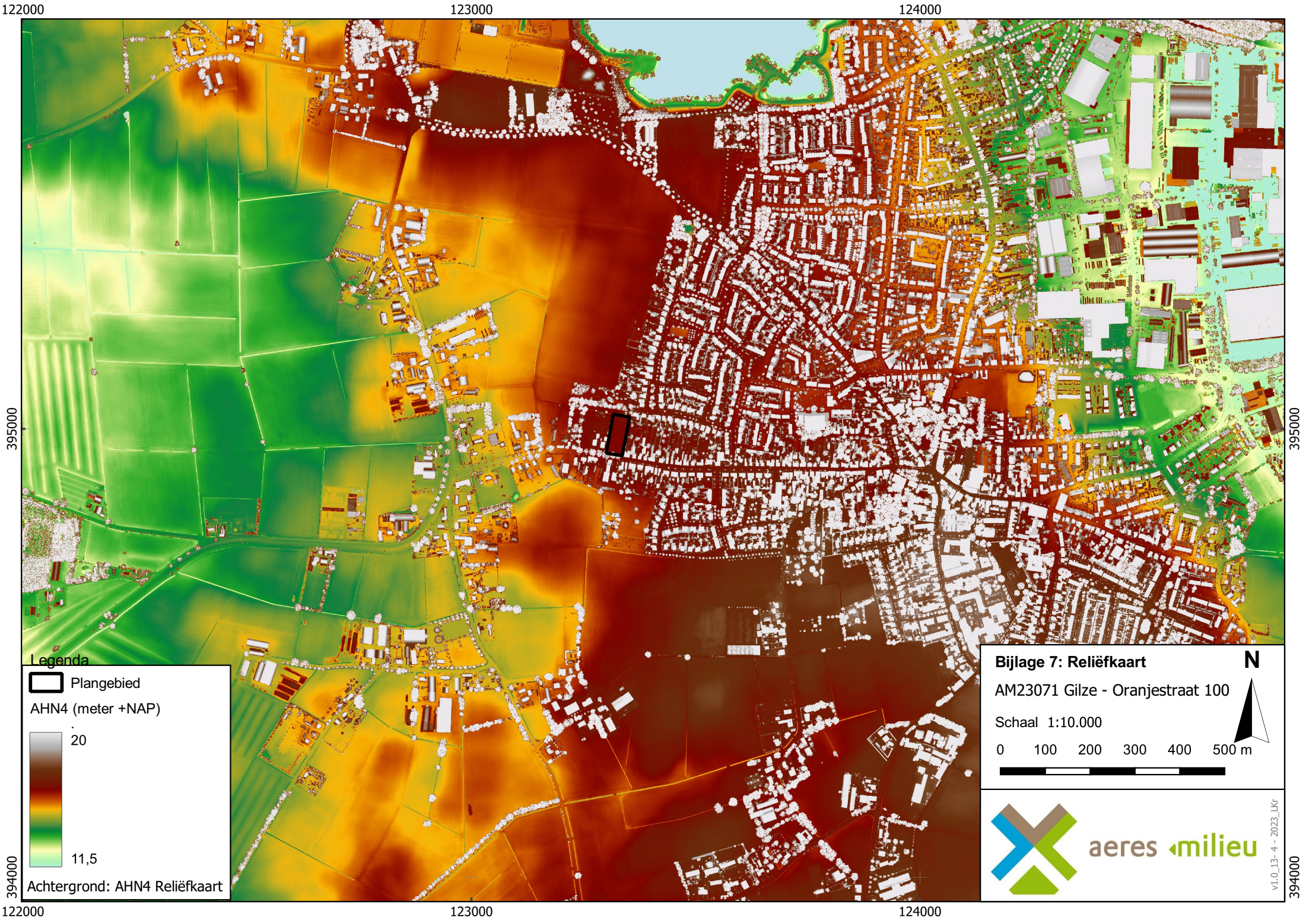

aeres milieu

v1.0_3-3-2023

Bijlage 7

Reliëfkaart

Legenda

Plangebied

AHN4 (meter +NAP)

20

11,5

Achtergrond: AHN4 Reliëfkaart

Bijlage 7: Reliëfkaart

AM23071 Gilze - Oranjestraat 100

Schaal 1:10.000

0 100 200 300 400 500 m

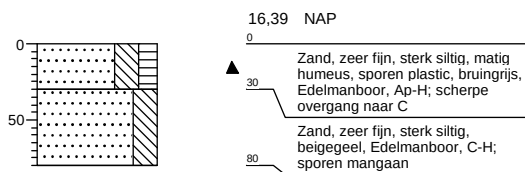
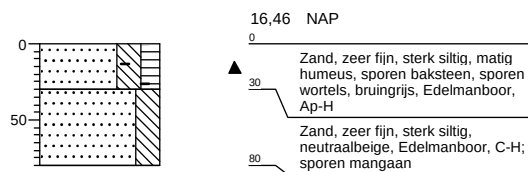
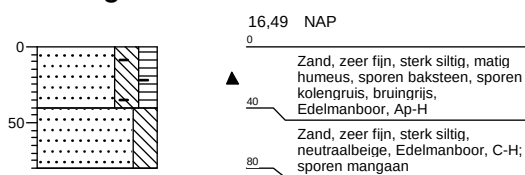
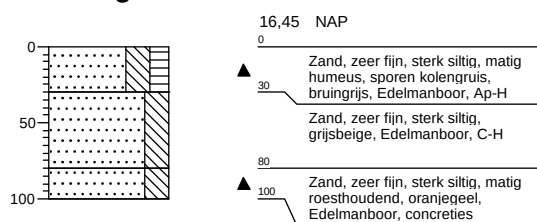
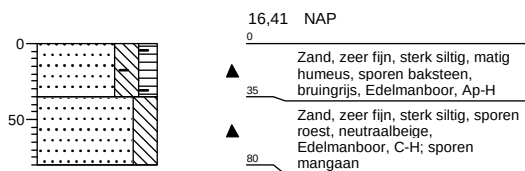
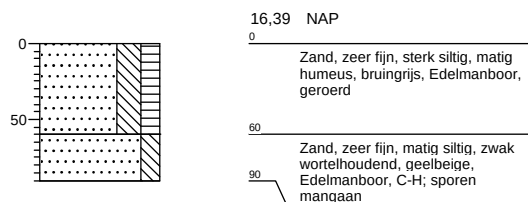

v1.0_13-4 - 2023_Lkr

Bijlage 8

Boorkernbeschrijvingen (overgenomen uit AM13149)

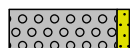
Boring: 1**Boring: 2****Boring: 3****Boring: 4****Boring: 5****Boring: 6**

Legenda (conform NEN 5104)

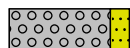
grind

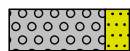
Grind, siltig

Grind, zwak zandig

Grind, matig zandig

Grind, sterk zandig

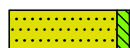

Grind, uiterst zandig

zand

Zand, kleiïg

Zand, zwak siltig

Zand, matig siltig

Zand, sterk siltig

Zand, uiterst siltig

veen

Veen, mineraalarm

Veen, zwak kleiïg

Veen, sterk kleiïg

Veen, zwak zandig

Veen, sterk zandig

klei

Klei, zwak siltig

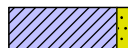
Klei, matig siltig

Klei, sterk siltig

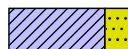
Klei, uiterst siltig

Klei, zwak zandig

Klei, matig zandig

Klei, sterk zandig

leem

Leem, zwak zandig

Leem, sterk zandig

overige toevoegingen

zwak humeus

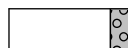
matig humeus

sterk humeus

zwak grindig

matig grindig

sterk grindig

geur

- geen geur
- ◐ zwakke geur
- ◑ matige geur
- ◒ sterke geur
- uiterste geur

olie

- geen olie-water reactie
- ◻ zwakke olie-water reactie
- ◼ matige olie-water reactie
- ◽ sterke olie-water reactie
- uiterste olie-water reactie

p.i.d.-waarde

- ◻ >0
- ◐ >1
- ◑ >10
- ◒ >100
- ◓ >1000
- >10000

monsters

- ▬ geroerd monster
- ▬ ongeroerd monster
- volumering

overig

- ▲ bijzonder bestanddeel
- ◀ Gemiddeld hoogste grondwaterstand
- ≡ grondwaterstand
- ◆ Gemiddeld laagste grondwaterstand

slib

water